

Her gezeginde diwara urulmak

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Publisistika

написано kitapcy | 24 январа, 2025

Her gezeginde diwara urulmak HER GEZEGINDE DIWARA URULMAK

Bu ýazgymda “düşünje zaryadkasyny-pikir maşkyny» edeýin. Çünki, ýurtdaky çekişmeler rutinanyň daşyna çykanok.

Çykyş gürrüňim – Ukraina-Russiýa urşy!

Çekişmeleriň merkezinde şu sorag bar: «Uruşa kim sebäp boldy?»

Bu ýadadyjy gürrüňe gaýta-gaýta sizi sokmazlyk üçin Afrikadan mysal bereýin:

Ruandada 1994-nji ýylda 800 müň adamyň genosode uçrap, öldürilmeginiň sebäbi nämedi?

– Belgiýanyň we Fransiýanyň kolonial syýasatlary...

– Afrika çeşmeli milletparazçylyga esaslanýan teoriýalar...

– Tutsi sebitiniň bol hasylly ekerançylyk meýdanlary...

– Hutu taýpasyndan bolan Ruandanyň Prezidentiniň öldürilmegi...

– ABŞ-nyň ýurtdan BMG-nyň güýçlerini çykarmagy...

Uzatmaýyn... Şeýle ýagdaýy Sudan, Yrak, Liwiýa, Siriýa, Owganystan ýaly näçe ýurt başdan geçirdi?

Görşümüz ýaly: Ukraina-Russiýa urşy ýaly ähli netijeleri orta çykarýan «sebäp» soragy her kime görä birhili jogap tapýar.

Eýsem, hakykat näme?

Diňe jemgyýetçilik reallygy bolup bilermi? Reallyk diýenimizde diňe fiziki jisimi-maddany düşünmelimi ýa-da olam takdyr ýaly Hudaýyň eradasymy?

Ýa-da:

Günbatar merkezli düşünje ulgamynyň «süňňünde» çüýrüklik bolup bilermi? Öwredilen «bilim programmasy» näderejede dogry? Her

bir hadysa jogap berýän hökmany ýat tutma endigi dünýä meseleleriniň garşysynda ýöwselleýärmí, ejizlik edýärmí? Metafizikany bir gyra zyňan üç ýüz ýyllyk Aýdyňlanma eýýamy (Renessans) beýgelişden we durgunlaýýşdan soň çöküşe geçdimi? Çekişmeleriň göýdük bolmagynyň sebäbi şumy?

• DÜÝBÜNI KIM TUTDY?

Günbataryň düşünje ulgamynyň düýbüni XVII asyrda Nýutonyň fizika kanunlary – determinizm tutdy.

Dünýä mehaniki (awtomatiki ýagdaýda işleýän sagat ýaly) garaýan fizikanyň kanunlary adamyň äleme bolan garaýşyny we onuň guran takdyrçylyk ýaly gatnaşyklaryny düýpgöter üýtgetdi. Dekart pelsepede, Nýuton fizikada binýady matematikadan tutulan akyly öňe çykardy. Bu ulgama «modern ylmy düşünje» diýildi.

Ylmy-tejribe, akyl diňe laboratoriýada ýokdy. Ylmylygy öňe sürüp syýasat, ykdysadyýet, pelsepe, sosial ylymlar täzeden ele alyndy, guramalaşdyryldy.

Bu düşünje sistematikasyna tankydy bellikler bolman durmady. Gaýtam fizikada şeýle bir üýtgeşmeler boldy welin, muňa garamazdan häzirem Nýutonyň täsir eden (mysal üçin kapitalizm) düşünje sistematikasy dünýäniň boýnuna dakylýar!

Bilimiň hökmany şerti bolan sebäpçillik-determinizm fiziki ylymlarda bolşy ýaly gumanitar ylymlarda-da anyklyk bilen amal edilip bilinermi? Buýr-bulaşyk hadysalary «ýekeje formula» bilen düşündirip bolarmy? Gumanitar (sosial) ylymlarda meňzeş «sebäp» her gezeginde dünýäniň çar künjünde meňzeş «netijäni» döredip bilermi?

Galyberse-de... ýönekeý yöntemleşdirme (“Putin aklyndan azaşypdyr” diýen ýaly) ýoly bilen sap adamyň özüni alyp barşyna salgylanyp hadysalara düşündiriş berjek bolmak ýalňyşdyryp bilmezmi?

Hawa, Nýutonyň fizikasynyň üstünde gurlan sosial ylymlary gaýtadan gözden geçirmegiň müddeti gelip ýetmedimi?

• DERÑEMEK HÖKMANY ŞERT

Metafizika durgunlykdyr, özgerişi materializm öňe tutýar.

Renessans eýýamynyň tutalgasy «ösüş» düşünjesidi. Dowamly ösüşü üpjün edip biljek ýeke-täk güýç bolsa, maddany gönezlik edinen dünýewi-anyk ylymdy...

Emma käbirleriniň pikirçe ylmy ösüş ewolýusion proses ýaly dowamly we üznüksiz bolup bilenok.

Ylmyň rasional we bitarap ugurdygy hakykaty aňlatmaýar. Mysal üçin:

Pol Feýarebendiň pikirçe, «ylymdan başga halas boluş ýa-da dogry ýol ýok» diýen söz ertekiden ybarat...

Tomas Kunyň pikirçe, ylym paradigma-modele görä üýtgeýär, ylmy ugrukdyrýan esasy faktor alymlaryň psihologiki we sosiologiki aýratynlyklarydyr...

Žozef Nidemiň pikirçe, “hakykata diňe ylmy hakykatlar arkaly ýetip bolar» sözi «anglo-sakson» näsaglygyndan başga zat däl!» Adamyň düşünmeýän, göz ýetirip ýa-da ölçerip bilmeýän her bir zady ret etmesi bilen ýöntemleşdiriji aňyýet kemala getiripdiler!

Marksist Frankfurt mekdebiniň wekilleri (Ýurgen Habermas, Gerbert Markus, Žan Bodriýýar ýaly) hemme zadyň esasy mehanikleşdirme we ewolýusionlaşdyрма tagallalaryny, ýaşaýyşyň tebigatyna-deňagramlylygyna garşy hereket hasaplady. Hem bu hereketiň esasynda aňsat dolandyryp bolýan gomogen-jynsdaş dünýä döretmek taslamasynyň bardygyny öňe sürdüler...

«Ukraina-Russiýa uruşynda kimiňki dogry» sowalyna berilen jogaplara şu nukdaýnazardanam seredip görüň.

2022-nji ýyla geldik. Günbataryň gelen ýeri nire?

Günbatar da köpçüligiň birmeňzeş pikirde bolmagynyň düýbünde näme ýatyr?

Maddy reallyklara goldanýan pozitiwist nukdaýnazar dogrumsy, ýa bolmasa Günbatar aýdyňlanmasy çökýärmí?

Günbatar bilen Gündogaryň arasynda täzeden döräp barýan «Sowuk uruşyň» düýbünde haýsy düşünjewi paradigma bar?

Mesele diňe Ukraina-Russiýa urşy-da däl... COV-19 ýokanjy ABŞ-da 979 müň adamyň janyny alan wagty, ilaty 1.5 milliard bolan Hytaýda ölenleriň sany nämäçin 5 müň bilen çäklendi?

Kapitalizmi-de döreden Günbatar düşünje tradisiýasyny derňemezden hiç bir sowala hakyky jogabyny berip bilmersiňiz!

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 15.03.2022 ý. Publisistika